50 NĂM LƯU VỰC SÔNG MEKONG
VẪN LÀ ĐỊA BÀN ĐẦY THÁCH ĐỐ CỦA HOA KỲ

NGÔ THẾ VINH

Gửi 20 triệu cư dân ĐBSCL bấy lâu
không được quyền cất tiếng nói.
Gửi Ngoại Trưởng Hoa Kỳ Marco Rubio.
Gửi Nhóm Bạn Cửu Long.

Với chính sách thiếu nhất quán và luôn "xoay trục", với tổng số đầu tư không đáng kể, trong suốt 50 năm qua kể từ sau 1975, Hoa Kỳ gần như không có động thái tích cực và hiệu quả nào ngăn chặn sự bành trướng lấn lướt của Trung Quốc – không chỉ trên lưu vực sông Mekong – mà cả Biển Đông. Để có thể đối trọng với Bắc Kinh, dĩ nhiên, Washington cần có một tầm nhìn chiến lược, chấp nhận một cái giá tương xứng phải trả hầu có thể phục hồi ảnh hưởng đã có bấy lâu trên Bàn cờ Sông Mekong. NGÔ THẾ VINH

*

LỜI GIỚI THIỆU: Suốt ba chục năm qua, hàng chục triệu dân cư các nước sống trong lưu vực sông Mekong đã hứng chịu lũ lụt hạn hán ngày càng nặng nề thường xuyên hơn. Nguồn thực phẩm cho họ trên lưu vực cạn kiệt dần và môi trường sống không còn lành mạnh để cưu mang họ và con cháu. Những thiệt thòi này phần lớn là do những công trình thủy điện Trung Quốc và Lào, từ thượng nguồn tích lũy giáng xuống họ. Trung Quốc là thủ phạm và cũng là tác nhân chính cho các công trình ở Lào. Khu vực này là vùng tranh chấp địa chính trị quan trọng giữa Trung Quốc và Hoa Kỳ. Từng bước một, Trung Quốc đã hoàn thành 12 đập lớn nhất trên dòng chính sông Mekong, bất chấp mọi phản đối của dân cư và chính quyền hạ vực. Hoa Kỳ bất lực trước tất cả các diễn tiến này ngay từ bước đầu và gần đây đã rút về lá bài chủ của mình không cho Mekong Dam Monitor (MDM), một tổ chức theo dõi và báo cáo hoạt động của các hồ chứa trên toàn lưu vực hoạt động. Bài tham luận này của BS Ngô Thế Vinh, một nhà hoạt động môi sinh bền bỉ, trình bày về chiến lược Mekong thiếu nhất quán của Hoa Kỳ như một thất bại trên lưu vực Sông Mekong. PHẠM PHAN LONG, PE

*

THÁC BA / TUOBA / □□: MỘT PHÁT HIỆN NGOẠN MỤC CỦA MDM

Hình 1: **Thác Ba / Tuoba / □□** ***con đập thủy điện dòng chính bậc thềm Vân Nam thứ 12 của Trung Quốc*** *đã bị hệ thống vệ tinh Hoa Kỳ phát hiện và theo dõi: hình trái, là công trường xây cất con đập Thác Ba (thời điểm 29.01.2024), hình phải, con đập Thác Ba 1400 MW đã lấy đầy nước vào hồ chứa trong mùa khô (thời điểm 23.06.2024) và bắt đầu gây thêm ảnh hưởng tiêu cực tới dòng chảy sông Mekong hạ nguồn. Đây phải được ghi nhận là một thành tích ngoạn mục của* ***MDM với Eyes on Earth****.* [nguồn: Stimson Center / Mekong Dam Monitor]

Ủy Hội Sông Mekong (MRC / Mekong River Commission) sau 30 năm hoạt động [1995-2025], được đánh giá là không hiệu quả, không ngăn chặn được một con đập dòng chính nào trên sông Mekong, và hầu như chỉ đạt được vài thành tựu rất tượng trưng như: thỏa thuận chia sẻ thông tin giữa 4 nước thành viên, thiết lập đưa vào sử dụng "mạng lưới internet" tiên đoán lũ lụt, theo dõi dòng chảy mùa khô; và ký kết được một thỏa ước với Trung Quốc [tháng 4/2002] nhằm trao đổi các dữ kiện thủy văn [hydrological data exchange agreement]. Nhưng với thời gian, để thấy rằng Thỏa Ước này chỉ

có trên hình thức, **chưa bao giờ Bắc Kinh thực lòng muốn trao đổi các thông tin này với Ủy Hội Sông Mekong và 4 quốc gia Hạ Lưu!**

Phát hiện mới đây về con đập thủy điện Thác Ba / Tuoba / □□, trên dòng chính sông Lan Thương (Lancangiang / □□□) – tên Trung Quốc của con sông Mekong Vân Nam, là con đập thứ 12 công suất lên tới 1400 MW (tương đương với con đập Mạn Loan / Manwan / □□). **Trung Quốc đã âm thầm khởi công xây cất không có thông báo chính thức nào cho Ủy Hội Sông Mekong MRC và 4 quốc gia Hạ nguồn** [Lào, Thái, Cam Bốt và Việt Nam], nhưng con đập Thác Ba đã bị *những "con mắt"* của hệ thống vệ tinh Hoa Kỳ MDM (Mekong Dam Monitor) phát hiện và theo dõi từ lúc khởi xây cho tới khi hoàn tất lấy đầy nước vào hồ chứa. Khám phá trên chỉ có thể thực hiện được nhờ MDM sử dụng hình ảnh vệ tinh theo dõi toàn lưu vực sông Mekong. Vào tháng 3 năm 2023 Stimson đã công bố hình ảnh từ Planet Labs cho thấy con đập Thác Ba / Tuoba đã hoàn thành việc xây dựng và vào khoảng tháng 2 năm 2024 bắt đầu lấy nước vào hồ chứa. Trong vòng chưa đầy năm tháng (06.2024), được ước tính với dung lượng tối đa với 1215 tỷ mét khối nước. https://www.stimson.org/2024/mekong-dam-monitor-annual-report-2023-2024/ [Hình 1]

Đã không có thông báo nào được gửi đến Ủy Hội Sông Mekong MRC hoặc các bên liên quan ở hạ lưu, và rằng đập lấy nước đầy hồ chứa trong mùa khô (trong khi hạ lưu cần nước), chứ đừng nói đến việc xây dựng đập đã hoàn thành.

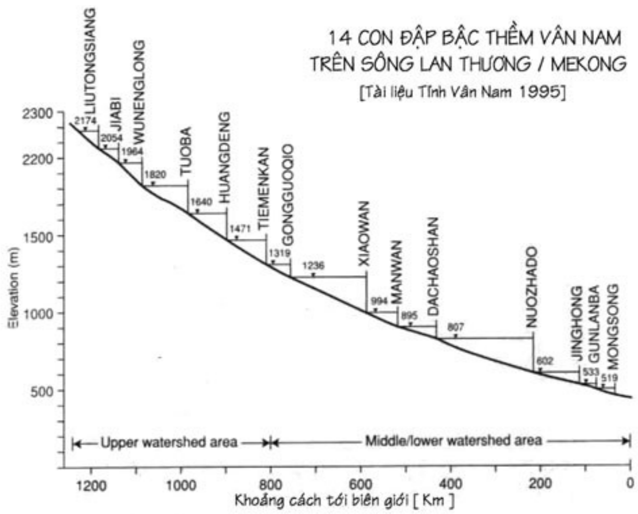
MEKONG DAM MONITOR – EYES ON EARTH QUAN TRỌNG RA SAO?

Trung Quốc đã hoàn thành đập thủy điện đầu tiên Mạn Loan / Manwan trên dòng chính sông Mekong vào năm 1995 trong bí mật do đó không gặp sự phản đối. Họ không ngừng xây dựng, đến năm 2020, Trung Quốc đã xây xong một chuỗi 11 đập, mặc dù tác động của chúng nhưng Trung Quốc đã không chia sẻ dữ liệu với bất kỳ quốc gia nào trên sông Mekong. Trong thời gian đó, không có sự phản đối chính thức nào ở cấp nội các từ bất kỳ nước láng giềng nào của sông Mekong và chỉ có những tuyên bố cảnh báo ngoại giao từ Hoa Kỳ. Vào tháng 12 năm 2020, sau 15 năm hành động đơn phương của Bắc Kinh, Hoa Kỳ cuối cùng đã hành động và thành lập Tổ chức Giám sát Đập Mekong (MDM / Mekong Dam Monitor) để báo cáo tất cả thông tin về các đập Mekong theo thời gian thực, công bố hoạt động của các hồ chứa và tác động môi trường của chúng đối với lưu vực sông Mekong.

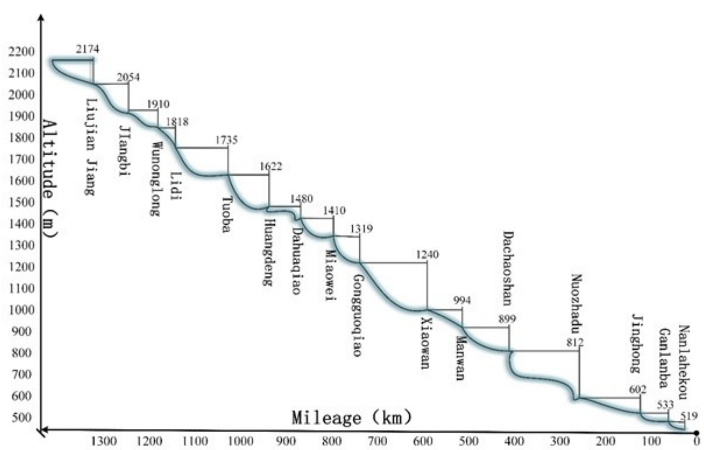
Mekong Dam Monitor / MDM là một hệ thống trực tuyến nguồn mở có khả năng giám sát theo dõi gần như trong thời gian thực (near-real time monitoring) các con đập thủy điện và những tác động môi trường trong lưu vực sông Lancang-Mekong. Dự án này là kết quả hợp tác Chương trình Đông Nam Á của Trung tâm Stimson và Eyes on Earth, Inc. (Mắt Trên Trái Đất). MDM sử dụng cảm biến từ xa (remote sensing), với các hình ảnh vệ tinh được phân tích qua Hệ thống Thông tin Địa lý GIS (Geographic Information System) để cung cấp thông tin gần như thời gian thực và tải xuống những dữ liệu với nhiều chỉ số mà trước đây chưa bao giờ được biết nơi lưu vực sông Mekong. Những dữ liệu này được phổ biến rộng rãi cho sử dụng công cộng và nghiên cứu, có thể tải xuống hoàn toàn miễn phí. Những thông tin từ MDM là vô cùng phong phú và thiết yếu cho các quốc gia Mekong – dĩ nhiên trong đó có Việt Nam là một nước cuối nguồn. Có thể kể một vài tiềm năng của MDM:

_ *Phân tích trữ lượng nước của chuỗi đập bậc thềm Vân Nam 2016-2025.*
_ *Tạo mô hình dòng chảy tự nhiên của sông Mekong qua các trạm quan trắc 1992-2025.*
_ *So sánh bản đồ dữ liệu qua thời gian như: lượng mưa, độ ẩm bất thường bề mặt hay nhiệt độ bất thường bề mặt trong lưu vực.*
_ *Bản đồ tất cả các con đập với kết nối trong toàn lưu vực, và còn nhiều hơn nữa…*

Chỉ riêng nhóm dự án MDM thuộc Trung Tâm Stimson hiện nay bao gồm 5 người: với 2 đồng trưởng nhóm là Alan Basist và Brian Eyler, cùng với 2 thành viên truyền thông và phụ tá là Regan Kwan, Courtney Weatherby, và thêm Claude Williams, là thành viên Nghiên cứu.
https://www.stimson.org/project/mekong-dam-monitor/

Hình 2a – ***Năm 1995***, *theo tài liệu Tỉnh ủy Vân Nam, đã có 14 dự án đập bậc thềm trên sông Lan Thương (□□□ / Lancang River Cascade). Hình cắt dọc (Longitudinal Profile) theo cao độ (elevation) 14 con đập bậc thềm Vân Nam.*

*

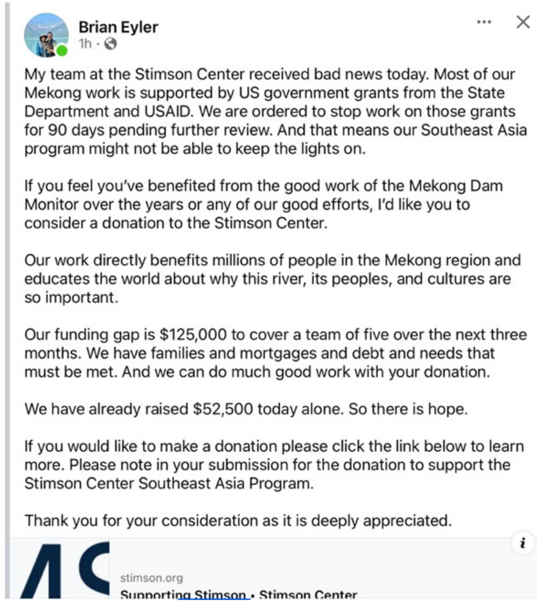
Hình 2b: ***Năm 2019,*** *theo EOForChina https://www.eoforchina.env.dtu.dk/field-sites/lancang hiện có 16 dự án đập bậc thềm trên sông Lan Thương. Hình cắt dọc (Longitudinal Profile) cho thấy* ***tính đến tháng 1/2025, đã có 12 trong số 16 con đập Bậc Thềm Vân Nam được hoàn tất.*** [Updated by Peter Bauer-Gottwein on 29 August 2019]

Hình 2c: *Vị trí 12 con đập dòng chính trên khúc sông Lancang-Mekong đã hoàn tất. Thời điểm tháng 02.2024, con đập dòng chính thứ 12* Thác Ba / Tuoba / □□ *đã xây xong và Trung Quốc đã không thông báo gì cho các quốc gia hạ nguồn hay Ủy Hội Sông Mekong MRC.* ***Giới chuyên gia môi sinh thường xuyên theo dõi các bước khai thác sông Lancang-Mekong bấy lâu đã cùng đưa ra một nhận định "Trung Quốc đã không hề để lại được một "hồ sơ theo dõi tốt / no good track records."*** [nguồn: Bản đồ của Stimson Center thời điểm tháng 2/2024, Mekong Dam Monitor 2024]

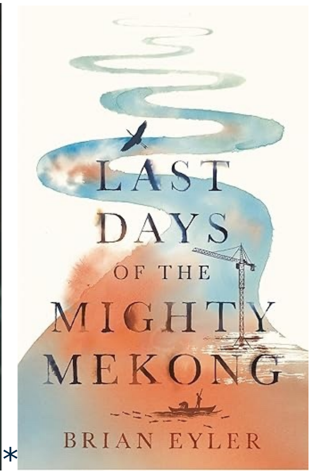
TIẾNG KÊU CỨU CỦA BRIAN EYLER TỪ STIMSON CENTER.ORG

Sáng thứ Sáu 24.01.2025, KS Phạm Phan Long người bạn đồng hành bền bỉ với người viết suốt 30 năm trên dòng Mekong, đã chuyển cho **một mẩu tin nhắn trên Facebook của Giám đốc Brian Eyler từ Trung Tâm Stimson như sau:**

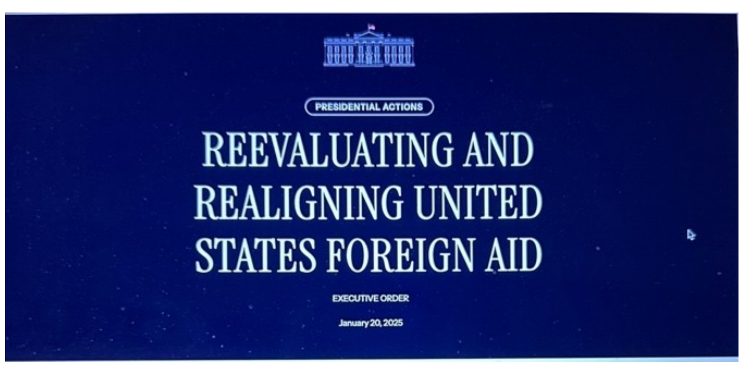
Hình 3: *Screenshot từ facebook của Brian Eyler lúc 4:25 pm ngày 24.01.2025* [nguồn: KS Phạm Phan Long]

"Nhóm chúng tôi tại Trung tâm Stimson đã nhận được tin xấu hôm nay 20.01.2025*. Hầu hết công việc về sông Mekong của chúng tôi được hỗ trợ bởi các tài khoản của chính phủ Hoa Kỳ từ Bộ Ngoại Giao và USAID. Chúng tôi được lệnh phải ngừng công việc về các khoản tài trợ đó trong 90 ngày cho đến khi xét duyệt thêm. Và điều đó có nghĩa là chương trình Đông Nam Á của chúng tôi có thể không thể duy trì hoạt động. Nếu bạn cảm thấy mình đã được hưởng lợi từ công việc tốt của Mekong Dam Monitor (MDM) trong nhiều năm qua hoặc bất kỳ nỗ lực tốt nào của chúng tôi, tôi muốn bạn cân nhắc quyên góp cho Trung tâm Stimson.*
Công việc của chúng tôi mang lại lợi ích trực tiếp cho hàng triệu người ở khu vực sông Mekong và giáo dục thế giới về lý do tại sao dòng sông này, con người và nền văn hóa của nó lại quan trọng đến như vậy.
Khoản tài trợ của chúng tôi là 125.000 đô la để trang trải cho một nhóm gồm năm người làm việc trong ba tháng tới. Chúng tôi có gia đình, thế chấp, nợ nần và các nhu cầu phải được đáp ứng. Và chúng tôi có thể làm được nhiều việc tốt với khoản đóng góp của bạn. *Chỉ tính riêng ngày hôm nay, chúng tôi đã quyên góp được 52.500 đô la. Vì vậy, vẫn còn hy vọng. Nếu bạn muốn đóng góp, vui lòng nhấp vào liên kết bên dưới để tìm hiểu thêm. Vui lòng ghi chú vào mục gửi khoản đóng góp của bạn* ***để hỗ trợ Chương trình Stimson Center Southeast Asia.*** *Cảm ơn bạn đã quan tâm vì chúng tôi rất trân trọng điều đó."* **Brian Eyler.**

*

***Hình 4:** Brian Eyler, có bằng MA của Đại học California, San Diego và bằng BA của Đại học Bucknell, Pennsylvania, lãnh đạo Chương trình Đông Nam Á và Chương trình Năng lượng, Nước và Phát triển Bền vững của Stimson Center. Ông là chuyên gia về các vấn đề xuyên biên giới ở khu vực sông Mekong và chuyên về hợp tác kinh tế của Trung Quốc với Đông Nam Á, Brian đã có hơn 15 năm sống và làm việc tại Trung Quốc và trong nhiều năm qua đã tiến hành nghiên cứu sâu rộng với các bên liên quan ở khu vực sông Mekong. Ông được biết tới như là tiếng nói hàng đầu về các vấn đề an ninh môi trường, năng lượng và nước ở sông Mekong. Brian là đồng lãnh đạo của Mekong Dam Monitor / MDM. Là tác giả cuốn sách Last Days of the Mighty Mekong, được Zed Books xuất bản vào năm 2019.*

Điều mà Brian Eyler gọi là "Tin Xấu" có nguồn gốc từ đây:

***Hình 5:** Quyết Định của Tổng thống*
Đánh giá lại và sắp xếp lại Viện trợ nước ngoài của Hoa Kỳ.
Lệnh hành pháp, ngày 20 tháng 1 năm 2025.

Quyết định của Hành pháp, ký ngày 20.01.2025: **Cắt ngân khoản viện trợ 90 ngày trên toàn cầu [ngoại trừ 2 quốc gia Do Thái & Ai Cập], để đánh giá lại và sắp xếp lại Viện trợ nước ngoài của Hoa Kỳ.** ***Và Stimson Center là một trong nạn nhân của quyết định ấy.***

Theo thẩm quyền được trao cho tôi với tư cách là Tổng thống theo Hiến pháp và luật pháp của Hoa Kỳ, tôi ra lệnh như sau: **Trích dẫn Mục 1, 2 và 3 (a) & (e)**

Mục 1. Mục đích. *Ngành công nghiệp viện trợ nước ngoài và bộ máy hành chính của Hoa Kỳ không phù hợp với lợi ích của Hoa Kỳ và trong nhiều trường hợp trái ngược với các giá trị của Hoa Kỳ. Họ phục vụ để làm mất ổn định hòa bình thế giới bằng cách thúc đẩy các ý tưởng ở các quốc gia nước ngoài trái ngược hoàn toàn với mối quan hệ hài hòa và ổn định trong và giữa các quốc gia.*

Mục 2. Chính sách. *Chính sách của Hoa Kỳ là không giải ngân thêm bất kỳ khoản viện trợ nước ngoài nào của Hoa Kỳ theo cách không hoàn toàn phù hợp với chính sách đối ngoại của Tổng thống Hoa Kỳ.*

Mục 3. (a) *Tạm dừng viện trợ phát triển nước ngoài của Hoa Kỳ trong 90 ngày để đánh giá hiệu quả theo chương trình và tính nhất quán với chính sách đối ngoại của Hoa Kỳ. Tất cả các trưởng phòng và cơ quan chịu trách nhiệm về các chương trình hỗ trợ phát triển nước ngoài của Hoa Kỳ phải ngay lập tức tạm dừng các nghĩa vụ và khoản giải ngân mới của các quỹ hỗ trợ phát triển cho các quốc gia nước ngoài và các tổ chức phi chính phủ, tổ chức quốc tế và nhà thầu đang thực hiện trong khi chờ xem xét các chương trình đó về hiệu quả chương trình và tính nhất quán với chính sách đối ngoại của Hoa Kỳ, sẽ được tiến hành trong vòng 90 ngày kể từ lệnh này. Văn phòng Quản lý và Ngân sách (OMB) sẽ thực thi lệnh tạm dừng này thông qua thẩm quyền phân bổ của mình"...* ***(e)*** *ngoại trừ viện trợ lương thực khẩn cấp và tài trợ quân sự cho 2 quốc gia Do Thái và Ai Cập.* [Hết trích dẫn] **NHÀ TRẮNG, Ngày 20 tháng 1 năm 2025.**
…

BIÊN NIÊN NỬA THẾ KỶ VỊ THẾ HOA KỲ TRONG LƯU VỰC SÔNG MEKONG

Sau Chiến Tranh Việt Nam 1975, toàn bộ quân đội Hoa Kỳ rút ra khỏi Việt Nam. Sự vắng bóng của Hoa Kỳ trong vùng Đông Nam Á đã để lại một

khoảng trống địa dư chính trị, và đây cũng chính là cơ hội để một Trung Quốc đầy tham vọng mau chóng lấp đầy. Với sức bành trướng của Bắc Kinh từ kinh tế tới quân sự ngày càng đè nặng trên các quốc gia trong lưu vực sông Mekong, cộng thêm với những động thái hung hãn của Trung Quốc nhằm tiến tới: *"Tây Tạng Hóa Biển Đông/ Tibetization of South China Sea", nói theo ngôn từ rất tượng hình của B.A. Hamzah, thuộc Viện Hàng hải Mã Lai (MIMA)*, đã trực tiếp đe dọa tới những quyền lợi thiết thân của nước Mỹ, nên đã đến lúc chính quyền Mỹ không thể không quan tâm tới sự lớn mạnh của Trung Quốc, một quốc gia đông dân nhất thế giới đang nhanh chóng vươn lên như một siêu cường cả về kinh tế lẫn quân sự. Bắc Kinh không chỉ cạnh tranh ráo riết mà còn tham vọng vượt qua Mỹ trong thập niên tới của thế kỷ này. **Nguy hiểm hơn nữa, nói theo ngôn từ của Jane Perlez, báo New York Times, đó là một *"cạnh tranh mất-còn / zero-sum game".*** Do đó, sự trở lại với khu vực Đông Nam Á của Hoa Kỳ phải là một tiến trình tất yếu chứ không phải là ngẫu nhiên.

Hoa Kỳ là một trong những nước tài trợ cho Ủy Hội Sông Mekong MRC bấy lâu, đồng thời cũng đã từng viện trợ cho các quốc gia Mekong, và có tiếng nói ảnh hưởng trên các tổ chức ngân hàng lớn của thế giới như World Bank/ WB và Asian Development Bank/ ADB... Với tư thế đó cùng với hành động tích cực dấn thân, Hoa Kỳ hy vọng có thể tìm lại thế đứng, hay ít ra cũng có một *"vai trò đối trọng"* hạn chế được phần nào sức bành trướng của Trung Quốc trong toàn lưu vực.

MỘT KHỞI ĐẦU TỪ HÀNH PHÁP: LMI 2009

Từ Hội nghị ASEAN [Hiệp Hội Các Quốc Gia Đông Nam Á], ngày 23-07-2009, theo yêu cầu của Mỹ đã có thêm một cuộc họp bên lề của Ngoại trưởng 5 nước: phía Mỹ là Hillary Clinton, cùng với 4 Ngoại trưởng vùng Hạ Lưu Sông Mekong bao gồm có Thái, Lào, Cambodia và Việt Nam tại Phuket, Thái Lan. Đại diện cho Việt Nam lúc đó là Ngoại trưởng Phạm Gia Khiêm kiêm Phó Thủ tướng.

Ngoại trưởng Mỹ Hillary Clinton đã **nhấn mạnh tới tầm quan trọng của vùng Hạ Lưu Sông Mekong và vai trò mỗi quốc gia trong lưu vực đối với Hoa Kỳ, cùng với cam kết hỗ trợ nhằm thăng tiến hòa bình và thịnh vượng cho khu vực ASEAN* như một toàn thể.** Ngoại trưởng 4 nước Thái, Lào, Cambodia và Việt Nam hoan nghênh sự hợp tác chặt chẽ hơn của Hoa Kỳ với các quốc gia Hạ Lưu trong những lãnh vực có ý nghĩa hỗ tương nhằm bảo đảm sự phát triển bền vững trong vùng.

Tiếp theo đó là một tuyên cáo, liên quan tới những vấn đề quan tâm chung, đặc biệt là trong các lãnh vực Môi trường, Y tế, Giáo dục, và Phát triển Hạ tầng (infrastructure development) trong khu vực.

Bộ Ngoại Giao Mỹ cũng đã lên tiếng bày tỏ **mối quan tâm về ảnh hưởng tác hại từ những con đập thủy điện đối với "An Ninh Lương Thực" trong vùng, trong đó phải kể tới tầm quan trọng của nguồn cá sông Mekong là nguồn protein chính đối với cư dân**.

Ngoại trưởng 5 nước đã thảo luận về lãnh vực **biến đổi khí hậu * và làm thế nào để đáp ứng có hiệu quả**. Các Ngoại trưởng đã xét duyệt những nỗ lực đang tiến hành, và đồng ý mở ra những lãnh vực hợp tác mới; và đặc biệt hoan nghênh sáng kiến ***"Kết Nghĩa Giữa Hai Ủy Hội Sông Mekong và Sông Mississippi / Sister-River Partnership"*** nhằm chia sẻ kinh nghiệm chuyên môn trong các lãnh vực thích ứng với biến đổi khí hậu, đương đầu với lũ lụt và hạn hán, khai thác thủy điện và lượng giá ảnh hưởng, quản lý nguồn nước và quan tâm tới an ninh lương thực.

Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong (LMI/ Lower Mekong Initiative) của Ngoại trưởng Hillary Clinton, với mục đích là tạo thuận và phối hợp cách ứng xử trước những thách đố trong phát triển của toàn lưu vực qua các hội nghị trao đổi thông tin kỹ thuật, những cuộc hội thảo huấn luyện, và những thăm viếng khảo sát.

***Hình 6**: Tháng 7/2009 tại Hội Nghị ASEAN ở Phuket, Thái Lan, Ngoại Trưởng Hillary Clinton đã khẳng định "Hoa Kỳ trở lại khu vực Đông Nam Á". Tháng 7/2012, tại Hội nghị Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong cấp Ngoại Trưởng tại Phnom Penh, Ngoại Trưởng Hillary Clinton đã thông báo đưa ra một cam kết mới và lâu dài của Hoa Kỳ tiếp tục hỗ trợ cho Sáng Kiến Hạ Lưu Sông Mekong đã có*

từ 2009. Nay như một phần của Sáng Kiến Cam Kết An Ninh Á Châu Thái Bình Dương. Thứ ba từ trái: NT Hoa Kỳ Hillary Clinton, thứ hai từ trái NT Việt Nam Phạm Bình Minh. [nguồn: photo by Heng Sinith]

Chỉ với 22 triệu MK dự chi – phải nói là quá ít, cho các chương trình môi sinh của 4 quốc gia Hạ Lưu sông Mekong; một phần ngân khoản ấy còn được sử dụng cho việc *"Kết Nghĩa giữa hai Ủy Hội Sông Mekong và Mississippi"* và cả cho cơ quan USAID trong việc nghiên cứu ảnh hưởng thay đổi khí hậu trên nguồn nước, an ninh lương thực và trên cuộc sống cư dân trong lưu vực.

Theo Aviva Imhof, nguyên Giám Đốc truyền thông của Mạng Lưới Sông Quốc Tế (International Rivers Network) thì Cơ Quan Khảo Sát Địa Chất Mỹ/ USGS có thể hỗ trợ phần kỹ thuật trong việc thu thập dữ kiện về thủy văn (hydrology), sinh thái (ecology), lưu lượng phù sa (sediment flows) và phẩm chất nước với bảo đảm rằng những thông tin ấy được phổ biến rộng rãi tới quần chúng.

Sáng kiến Hạ Lưu Mekong được xem là có phần nào ảnh hưởng tới động lực phát triển trong lưu vực, và gây sự chú ý tới những vấn đề địa dư chính trị đang bị thử thách.
Cho dù thực chất ban đầu là chưa đáng kể, nhưng dấu hiệu tái cam kết của Mỹ với các quốc gia Mekong và ASEAN có thể khiến Trung Quốc phải quan tâm nhiều hơn tới các cộng đồng cư dân và các chính phủ hạ lưu sông Mekong.

TNS JIM WEBB VÀ GIỚI LẬP PHÁP HOA KỲ

Nguyên Thượng nghị sĩ Jim Webb là một khuôn mặt nổi bật trong giới lập pháp Hoa Kỳ từ hơn một thập niên trước, như một nhà hoạt động môi sinh, có tiếng nói mạnh mẽ bảo vệ con sông Mekong và cư dân sống trong lưu vực. Trong một thông cáo báo chí, TNS Jim Webb khẳng định: *"Hoa Kỳ và cộng đồng thế giới có một cam kết chiến lược và nghĩa vụ tinh thần nhằm bảo vệ sức khỏe và an sinh của cư dân sống phụ thuộc vào con sông Mekong với nguồn tài nguyên và nếp sống của họ."* [Former Senator Jim Webb's Press Releases 12/ 08/ 2011]

Cùng với tiếng nói từ Bộ Ngoại Giao bên Hành Pháp, đã có sự cộng hưởng tới giới Lập Pháp là Thượng viện Hoa Kỳ. **TNS Jim Webb với tư cách là Chủ tịch *Tiểu Ban Đông Á và Thái Bình Dương Sự vụ của Thượng viện (Senate East Asia and Pacific Affairs Subcommittee)*, đã hoạt động**

rất tích cực từ nhiều năm nhằm ngăn ngừa những tổn hại không thể đảo nghịch về môi trường do hậu quả của các đập thủy điện trên sông Mekong thượng nguồn.

Năm 2009, TNS Webb đã thực hiện chuyến du hành 2 tuần qua 5 quốc gia Đông Nam Á để khảo sát các dự án phát triển sông Mekong và các phương thức sử dụng nước xuyên lưu vực. Ông cũng vận động lôi kéo được nhiều viên chức ngoại giao Hoa Kỳ, các chánh trị gia hoạch định chánh sách, các chuyên gia môi trường và giới học giả quan tâm tới những nguy cơ phá vỡ sự cân bằng hệ sinh thái của con sông Mekong và tầm quan trọng của sông Mekong trong phát triển kinh tế và xã hội của vùng Đông Nam Á.

Hình 7: *Thủ Tướng Hun Sen – người luôn luôn ủng hộ mọi dự án đập Trung Quốc trên sông Mekong, đang tiếp Thượng Nghị Sĩ Jim Webb ngày 19/ 08/ 2009 trong chuyến du hành qua 5 quốc gia Đông Nam Á để khảo sát các dự án phát triển sông Mekong và phương thức sử dụng nước xuyên lưu vực. [nguồn: Office of Senator Jim Webb]*

Ngày 23 tháng 09, 2010, TNS Jim Webb cũng đã tổ chức được một buổi điều trần trước Ủy Ban Ngoại Giao Thượng Viện với đề tài: *"Thách Đố về Nước và An Ninh Khu Vực Đông Nam Á/ Challenge to Water and Security in Southeast Asia".* Ngoài tiếng nói của Joseph Yun Phụ tá Thứ Trưởng Ngoại giao đặc trách Đông Nam Á phía Hành pháp, còn có những tiếng nói thẩm quyền và uy tín từ các tổ chức Phi Chánh phủ từ The Stimson Center như Richard Cronin [R. Cronin là lãnh đạo tiền nhiệm trước Brian Eyler], International Rivers Network như Aviva Imhof, và Dekila Chungyalpa từ Greater Mekong Program World Wildlife Fund for Nature.

Ủy Ban Ngoại giao Thượng viện sau đó đã chuẩn thuận một nghị quyết kêu gọi các đại diện Hoa Kỳ nơi các ngân hàng phát triển đa quốc gia (multilateral development banks) cần tuân thủ triệt để *"những tiêu chuẩn quốc tế về môi trường"* trong bất cứ một tài trợ ngân sách nào cho dự án đập thủy điện trên dòng chính sông Mekong. Nghị quyết này như một tăng cường hỗ trợ cho Ủy Hội Sông Mekong MRC tuân hành thủ tục PNPCA *"tham khảo trước / prior consultation process"* cho mỗi dự án xây đập và đồng thời cũng kêu gọi cả Miến Điện và Trung Quốc gia tăng hợp tác với MRC.

BẢN NGHỊ QUYẾT S. Res. 227 CỦA THƯỢNG VIỆN MỸ

Nghị Quyết S.Res. 227 với bảo trợ của 3 TNS Jim Webb, Virginia, James Inhofe, Oklahoma và Richard Lugar, Indiana được bỏ phiếu thông qua ngày 07/07/2011 với văn bản nội dung chi tiết như sau: (2)

"Mekong là con sông dài thứ 12 trên thế giới, bắt nguồn từ cao nguyên Tây Tạng và chảy suốt 3 ngàn dặm qua Trung Quốc, Miến Điện, Thái Lan, Lào, Cambodia và Việt Nam. Khúc sông Mekong Hạ Lưu là nguồn nước ngọt, nguồn thực phẩm và cơ hội kinh tế cho hơn 60 triệu dân lưu vực.

Sự đa dạng sinh học của sông Mekong chỉ đứng thứ hai sau con sông Amazon, với khoảng 1500 chủng loại cá trong số đó có hơn 1/3 thuộc loại di ngư (migratory fish), ngược dòng Mekong và các phụ lưu trong chu kỳ sinh sản và tăng trưởng; đa số thuộc loại cá đánh bắt trao đổi thương mại.

Sông Mekong cũng là cái nôi của 2 quốc gia xuất cảng gạo lớn nhất là Thái Lan và Việt Nam và là vựa cá nước ngọt lớn nhất với 4 triệu tấn mỗi năm trị giá lên tới 9 tỉ MK và cũng chiếm tới 80% lượng protein động vật của cư dân lưu vực.*

***[Ghi chú của người viết: vựa lúa của Thái Lan chủ yếu phụ thuộc vào đồng bằng châu thổ sông Chao Phraya chứ không phải sông Mekong**]*

Trung Quốc đã xây 11 con đập trên dòng chính Mekong thượng lưu; và còn tiếp tục xây thêm nhiều con đập khác nữa. Thái Lan, Lào, Cam Bốt và Việt Nam cũng đang hoạch định xây hoặc tài trợ cho 11 con đập dòng chính trên khúc sông Mekong hạ lưu. Các cuộc nghiên cứu khoa học đã rất quan tâm tới ảnh hưởng tác hại của các con đập dòng chính trên dòng chảy, nguồn cá và sinh vật hoang dã.

MRC là một tổ chức bao gồm 4 nước Thái Lan, Lào, Cambodia và Việt Nam qua một Hiệp Định Hợp Tác Phát Triển Bền Vững được ký kết tại Chiang Rai tháng 04/1995 với thỏa thuận hợp tác quản lý con sông Mekong, phát triển theo hướng bền vững, mang lại lợi ích cho tất cả các quốc gia trong lưu vực.

Mọi thành viên MRC cùng đồng ý "bằng mọi cố gắng phòng tránh, làm nhẹ hay giảm thiểu những hậu quả tác hại trên môi trường, đặc biệt với lượng và phẩm chất nước, hệ sinh thái nước (aquatic ecosystem), và sự cân bằng sinh thái của toàn con sông, do phát triển và sử dụng các nguồn nước Lưu vực Sông Mekong." [Điều 7, Mekong Agreement 1995]

MRC đã bảo trợ cho công trình Lượng Giá Môi Sinh Chiến Lược (SEA / Strategic Environmental Assessment by ICEM [International Centre for Environmental Management Oct 2010), đối với dự án các con đập dòng chính hạ lưu sông Mekong, và đã đi tới kết luận là các con đập có thể gây hậu quả nghiêm trọng về môi sinh bất khả phục hồi, cùng với những tổn thất lâu dài về tính đa dạng sinh học và sự lành mạnh của toàn hệ sinh thái sông Mekong.

Những thay đổi ấy có thể đe dọa tới "An Ninh Lương Thực" trong vùng, ngăn chặn nguồn di ngư, gây tổn thất trên tính đa dạng sinh học, giảm dòng chảy phù sa, gia tăng nạn nhiễm mặn, giảm lượng nông phẩm, và gây bất ổn cho các nhánh sông rạch và cả gây sạt lở vùng cận duyên Đồng Bằng Sông Cửu Long.

Hoa Kỳ có những quyền lợi đáng kể cả về kinh tế và chiến lược trong lưu vực sông Mekong và những quyền lợi ấy có thể bị đe dọa nếu như việc xây những con đập dòng chính ấy có thể gây bất ổn chánh trị trong vùng.

Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong/ LMI 2020 do Bộ Ngoại Giao Mỹ khởi xướng vào tháng 7/ 2009 liên kết 4 quốc gia Thái Lan, Lào, Cambodia và Việt Nam trong những "vấn đề an ninh về nước", xây dựng tiềm năng vùng, và tạo thuận cho hợp tác đa phương trong vấn đề quản trị hữu hiệu các nguồn nước.

Tài trợ cho Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong khởi đầu chú tâm tới ba trụ cột/ pillars: môi trường, y tế, giáo dục, và riêng trụ thứ 4, cơ sở hạ tầng thì hầu như bỏ ngỏ và không có ngân khoản. Trong khi cơ sở hạ tầng là yếu tố thiết yếu thăng tiến khả năng điều hợp việc xây dựng các công trình thủy điện trong vùng.

Ngày 22 tháng 9, 2010, Lào gửi tới MRC dự án đập Xayaburi để được xét duyệt; đây là con đập hạ lưu đầu tiên trong chuỗi 9 con đập dòng chính trong lãnh thổ Lào.

Ngày 19 tháng 4 năm 2011, các đại diện Ủy Ban Liên Hợp MRC họp để thảo luận về dự án đập Xayaburi đã không đạt được sự đồng thuận nhưng cũng đồng ý với nhau rằng quyết định sẽ được hoãn lại cho tới kỳ họp cấp Bộ trưởng của 4 nước sắp tới.

Ngày 8 tháng 5, 2011, chánh phủ Lào đồng ý tạm hoãn công trình Xayaburi với kế hoạch khảo sát thêm về lượng giá môi trường, nhằm đáp ứng mối quan tâm của các quốc gia láng giềng."

Từ những dữ kiện trên, Thượng Viện Hoa Kỳ--

Kêu gọi chánh phủ Mỹ nhận định rõ sự khác biệt hoàn cảnh giữa các quốc gia ven sông Mekong, bao gồm các khía cạnh năng lượng, tài nguyên thiên nhiên, và đồng thời hỗ trợ cho nền tảng phát triển hiệu quả đáp ứng được nhu cầu sản xuất điện, tăng trưởng kinh tế và giảm nghèo khó.

1. *Kêu gọi các đại diện của Hoa Kỳ trong các ngân hàng phát triển đa quốc gia vận dụng tiếng nói và quyền đầu phiếu để chống lại việc hỗ trợ tài chính cho các dự án đập thủy điện dòng chính Mekong nếu chưa được phối hợp đầy đủ trong phạm vi vùng và có thể gây những tác hại đáng kể về môi trường, đời sống cư dân, và phát triển kinh tế ven sông và trong lưu vực.*
2. *Khuyến khích Hoa Kỳ gia tăng cam kết với các quốc gia Mekong qua Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong/ LMI và gia tăng hỗ trợ "năng lượng và an ninh nước" thuộc vùng Đông Nam Á.*
3. *Kêu gọi chánh phủ Hoa Kỳ lãnh đạo Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong (LMI) quan tâm nhiều hơn tới khả năng xây dựng các dự án về năng lượng và cơ sở hạ tầng nước.*
4. *Hoan nghênh quyết định của chánh phủ Lào tạm hoãn xây công trình đập Xayaburi để đáp lại mối quan tâm của các quốc gia lân bang.*
5. *Hỗ trợ hoãn xây chuỗi các con đập dòng chính Mekong cho tới khi các cuộc lượng giá môi sinh hoàn chỉnh, đồng thời với kế hoạch điều hợp đa phương được hoàn tất.*
6. *Kêu gọi mọi quốc gia ven sông Mekong, bao gồm cả Trung Quốc tôn trọng quyền của các quốc gia khác trong lưu vực và cần quan tâm tới bất cứ sự bất đồng hay mối e ngại nào đối với các dự án đập sông Mekong.*

7. *Khuyến khích các thành viên của MRC tôn trọng thủ tục PNPCA "với các giai đoạn như: Thủ tục Thông báo / Procedures for Notification, Tham vấn trước / Prior Consultation, Chuẩn thuận / Agreement.*
8. *Kêu gọi các chánh phủ Miến Điện và Trung Quốc cải thiện hợp tác với MRC, chia sẻ thông tin về lưu lượng nước và tham dự vào các tiến trình quyết định trong vùng/ regional decision-making processes, trong phát triển và sử dụng sông Mekong. Và:*
9. *Hỗ trợ các quốc gia hạ lưu Mekong thu thập dữ kiện và phân tích ảnh hưởng các dự án phát triển dọc theo sông Mekong.* **Nghị Quyết S. Res. 22 Thượng Viện Hoa Kỳ**

...

NGOẠI TRƯỞNG MIKE POMPEO VÀ SÁNG KIẾN HẠ LƯU MEKONG

Ngày 1/8/2019 cũng trong cuộc họp các Bộ trưởng Ngoại giao ASEAN ở Bangkok, Ngoại trưởng Hoa Kỳ Mike Pompeo nhắc lại Sáng kiến hạ lưu Mekong 2009 của vị ngoại trưởng tiền nhiệm Hillary Clinton, đồng thời Mike Pompeo cũng lên tiếng chỉ trích Trung Quốc đã xây các đập thủy điện dòng chính sông Mekong gây ảnh hưởng nghiêm trọng đến các quốc gia hạ nguồn.

"*Mực nước của con sông đang ở mức thấp nhất trong một thập kỷ qua, một vấn đề có liên quan đến quyết định giữ nước từ các con đập thượng nguồn của Trung Quốc*".

Pompeo cũng nói đến việc Trung Quốc cho nổ mìn, nạo vét lòng sông, tuần tra dòng sông bên ngoài khu vực thuộc Trung Quốc, tìm cách áp đặt các luật lệ lên việc quản lý dòng sông, và do đó làm yếu đi vai trò của Ủy Hội Sông Mekong.

Hình 8: *Ngoại trưởng Hoa Kỳ Mike Pompeo (thứ ba từ trái), Ngoại trưởng Việt Nam Phạm Bình Minh (thứ hai từ phải) tại Hội nghị cấp Bộ trưởng ở Bangkok, Thái Lan hôm 1/8/2019 trong dịp kỷ niệm 10 năm* ***Sáng kiến Hạ lưu Mekong 2020.*** *[nguồn: US Embassy in Vietnam]*

Ngoại trưởng Pompeo cũng nói đến cam kết của Hoa Kỳ và Nhật Bản trong việc hợp tác với các nước thuộc lưu vực sông Mekong để đối phó với những khó khăn. Đối tác năng lượng Mekong Nhật Bản – Hoa Kỳ [JUMP/ Japan-U.S. Mekong Power Partnership], sẽ xây dựng các mạng lưới dẫn điện trong khu vực, và Hoa Kỳ cam kết sẽ đóng góp hơn 29 triệu đô la. Và chính phủ Mỹ đang làm việc với Quốc hội để cung cấp một khoản trợ giúp trị giá 14 triệu đô la cho các nước sông Mekong đối phó với tội phạm xuyên quốc gia, buôn người, ngăn chặn việc buôn bán động vật hoang dã, đối phó với sự lan rộng của việc buôn lậu thuốc phiện từ khu vực Tam Giác Vàng. **Đó chỉ là những chương trình trợ giúp rất tượng trưng nhưng xét về giá trị chiến lược thì rất manh mún…**

SÁNG KIẾN HẠ LƯU MEKONG 2009 NAY ĐÃ TRỞ THÀNH QUÁ KHỨ

Sự manh nha trở lại khu vực Đông Nam Á của Hoa Kỳ qua Sáng Kiến Hạ Lưu Mekong/ LMI cho đến nay đã qua 16 năm (2009-2025), gần như đã trở thành một sự kiện của quá khứ! Trong khi Trung Quốc, thì đang ở thế thượng phong trong Tiểu Vùng Sông Mekong Mở Rộng (GMS / Greater Mekong Subregion) so với Hoa Kỳ trong nhiều lãnh vực:

_ TQ có ưu thế địa dư tiếp cận, sở hữu một nửa chiều dài con sông Lancang-Mekong chảy xuyên suốt qua 6 quốc gia thay vì với Hoa Kỳ là cả một khoảng cách đại dương.

_ TQ đang sở hữu 12 con đập dòng chính khổng lồ Vân Nam trên thượng nguồn khiến con sông Mekong trở "thành tháp nước và nhà máy điện" của Trung Quốc.

_ TQ đã và đang mở rộng những đặc khu kinh tế SEZs/ Special Economic Zones "Made in China" trong lưu vực [Lào, Cambodia, Việt Nam] với nhân lực tài lực và các hạ tầng cơ sở có khả năng bám trụ lâu dài.

_ TQ có một lực lượng quân sự được quyền ngang nhiên tuần tra trên sông Mekong bên ngoài lãnh thổ Trung Quốc từ tháng 12/2011 nhằm bảo vệ an ninh và những đặc quyền kinh tế.

_ TQ đang tận khai thác tình trạng phân hóa khối ASEAN và các quốc gia Mekong, điển hình là sự rạn vỡ của ba nước Đông Dương với Cambodia và tiếp theo là Lào đang tách rời Việt Nam để đi dần vào quỹ đạo của Bắc Kinh.

_ TQ có một nguồn tiền gần như vô hạn, là chủ nợ của Hoa Kỳ, và dư khả năng để tài trợ cho các công trình cơ sở hạ tầng và cả những con đập dòng chính hạ lưu sông Mekong.

Ngoài nguồn tiền từ Trung Quốc, khai thác thủy điện sông Mekong nay có phần dễ dàng hơn nhiều khi mà số vốn đầu tư còn có thể đến từ những ngân hàng thương mại trong vùng như Thái Lan, Mã Lai, Việt Nam… thay vì như trước đây phải được tài trợ từ các tổ chức tài chánh quốc tế lớn mà Mỹ rất có ảnh hưởng như Ngân hàng Thế giới, Ngân hàng Phát triển Á châu.

THAY KẾT TỪ

Người viết tự hỏi: vị trí chiến lược của Hoa Kỳ ở lưu vực sông Mekong hiện nay ở đâu? Với chính sách "xoay trục" không nhất quán và luôn thay đổi, với tổng đầu tư không đáng kể, trong hơn 50 năm qua kể từ năm 1975, Hoa Kỳ hầu như không có động thái tích cực và hiệu quả nào để ngăn chặn sự bành trướng và xâm lấn của Trung Quốc – không chỉ ở lưu vực sông Mekong – mà còn ở Biển Đông. Các quan chức Hoa Kỳ từ phía Hành pháp đến Lập pháp từ lâu đã nói về các cam kết về vai trò của Hoa Kỳ ở lưu vực sông Mekong [LMI

2009 của Bộ Ngoại giao chỉ được phân bổ 22 triệu USD – quá ít, và rồi là Nghị quyết 227 của Thượng viện Hoa Kỳ].

Nếu chúng ta so sánh tổng đầu tư bằng USD của Hoa Kỳ và Trung Quốc, chúng ta có thể thấy đã có một khoảng cách đại dương. Ví dụ:

_ BRI (Sáng kiến Vành đai và Con đường), là một chiến lược phát triển cơ sở hạ tầng và kinh tế toàn cầu được Trung Quốc đưa ra vào năm 2013. Bắc Kinh đã đầu tư ước tính 1,000 tỉ USD vào BRI. Ngân hàng này có mục tiêu tăng cường kết nối thương mại và đầu tư giữa Châu Á, Châu Âu, Châu Phi và hơn thế nữa thông qua các dự án cơ sở hạ tầng quy mô lớn, bao gồm đường bộ, đường sắt, cảng và mạng lưới năng lượng.

_ AIIB (Ngân hàng Đầu tư Cơ sở hạ tầng Châu Á) cũng do Trung Quốc khởi xướng vào năm 2016 để tài trợ cho các dự án cơ sở hạ tầng ở Châu Á và hơn thế nữa. Có trụ sở chính tại Bắc Kinh, ngân hàng này có mục tiêu tăng cường kết nối và phát triển kinh tế thông qua các khoản đầu tư vào các lĩnh vực như giao thông, năng lượng, nước và phát triển đô thị. AIIB có vốn đầu tư là 100 tỉ USD và hoạt động tập trung vào tính bền vững, đổi mới sáng tạo và kết nối khu vực.

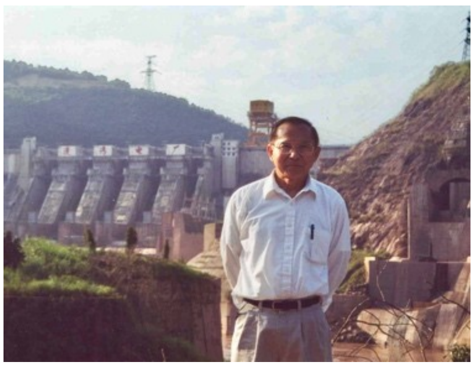
Rõ ràng là kể từ năm 1975, chính sách của Washington đã thiếu tính chất chiến lược, khiến Hoa Kỳ mất "chỗ đứng" ở khu vực Sông Mekong. Bây giờ, nếu để mất "tầm nhìn" MDM của mình trên toàn bộ lưu vực sông Mekong, hậu quả tất yếu là Hoa Kỳ phải chịu thất bại chiến lược ở khu vực Sông Mekong. Trong cuộc "đấu tranh gần như một *mất một còn – zero-sum game"* [(3)] *giữa Hoa Kỳ và Trung Quốc như hiện nay* , để có thể đối trọng với Bắc Kinh, Washington cần có tầm nhìn chiến lược, chấp nhận một cái giá tương xứng để khôi phục lại ảnh hưởng lâu dài của mình trên bàn cờ sông Mekong.

NGÔ THẾ VINH
California 29.01.2025

THAM KHẢO:

1. *Challenge to Water and Security in Southeast Asia; U.S. Senate Committee on Foreign Relations; Presiding: Senator Webb, Thursday, September 23, 2010; http://www.foreign.senate.gov/hearings/hearing/?id=4c2fd291-5056-a032-52fd-414f26c49704*

2. *In The Senate of The United Stated: The full text of S.Res. 227 (as passed July 7, 2011), (Mr. Webb, Mr. Inhofe, and Mr. Lugar) A resolution calling for the protection of the Mekong River Basin and increased United States support for delaying the construction of mainstream dams along the Mekong River.*
3. *China Sees U.S. as Competitor and Declining Power, Insider Says; By Jane Perlez, April 2, 2012; http://www.nytimes.com/2012/04/03/world/asia/chinese-insider-offers-rare-glimpse-of-us-china-frictions.html?_r=1&hp*
4. *Presidential Action. Reevaluating and Realigning United States Foreign Aids. Executive Order. White House Jan 20, 2025 https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/reevaluating-and-realigning-united-states-foreign-aid/*

BS Ngô Thế Vinh, tác giả 2 cuốn sách: Cửu Long Cạn Dòng, Biển Đông Dậy Sóng [2000] và Mekong Dòng Sông Nghẽn Mạch [2007] và nhiều bài khảo luận liên quan tới các vấn đề môi sinh và phát triển Lưu vực sông Mekong và ĐBSCL. Tháng 09.2002, tác giả đã đến Vân Nam khảo sát con đập Mạn Loan / Manwan, con đập dòng chính đầu tiên trên sông Lancang-Mekong).